

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. К. Сонячна машина: Роман. Київ: Дніпро, 1989. 619 с.
2. Козловська Л. Мовне поле кольору в сучасній українській поезії / Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць. Ужгород: Говерла, 2011. Вип. 16. С. 373-375.
3. Коткова Л. І. Ідіолект Володимира Винниченка: лексико-фразеологічні та стилістичні складники. Ніжин, 2017. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Kotkova_Liudmyla/Idiolekt_Volodymyra_Vynnychenka_leksyko-frazeolohichni_ta_stylistychni_skladnyky.pdf (дата звернення: 25.01. 2017).
4. Коткова Л. І. Інтерпретація кольороназв в ідіолекті В. Винниченка / Література та культура Полісся: зб. наук. праць // Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. Вип. 55: Проблеми філології, історії та культури України у сучасних дослідженнях. С. 74 – 90.
5. Пастуро М. Синий. История цвета: фрагменты книги / пер. Н. Кулиш // Иностранная литература. 2010. № 4. С. 239-297.
6. Поліщук О. Г. Семантика авторських прикметникових новотворів із колірним компонентом (на матеріалі укр. поезії ХХ ст.) / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова., 2009. Вип.5. С. 111-113.
7. Річко Р. Л. Оказіоналізми як домінанта поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття: функціональний аспект / Лінгвістичні студії: зб. наук. праць // наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ. Вип. 23. С. 191-197.
8. Словник української мови, тт. 1-11 / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
9. Фаргушняк К. О. Прізвища, мотивовані назвами кольорів (на мат. антропонімії Простянецького р-ну Вінницької обл.) / Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія: Філологічні науки. Ніжин, 2015. Кн. 1. С. 99 -102.

Tetyana Tkachenko, Vitalina Horiainova. Lexical-grammatical and stylistic parametrization of colorative vocabulary in novel's language V. Vynnychenko «Solar machine».

Introduction. In modern Ukrainian linguistics, there are no scholarly works that would contain a comprehensive analysis of the group of lexemes on the color scheme, in particular, there was not a detailed functional-stylistic analysis of color names in the artistic language.

The purpose of the research of the definition of lexical-grammatical and stylistic parametrization of colorful vocabulary in the language of the novel V. Vynnychenko «Solar Machine» as a manifestation of the individual style of the writer.

The purpose of the work led to the use of appropriate methods of linguistic analysis, namely, the methods of distributive and component analysis, used to determine the formal-grammatical structure of color names, the method of aesthetic observation over the word in artistic text. In the analysis of color names as a sign of an individual style writer applied a quantitative approach.

Results. After analyzing the artistic language of the novel, three main groups of colored names were distinguished: adjective coloring; substantive coloring; occasional coloring. The research attempted to broaden the classification of the colorations of modern Ukrainian literary language by highlighting the «category of glitter» and thus the «brilliant color» presented in the text of the novel «Solar Machine» by V. Vynnychenko.

The work analyzes the adjective, substantive and occasional color names. Occasional and adjective color names predominate in a larger quantity.

Originality of research is highlighting the «category of glitter» and structuring color names.

Conclusion. It is mentioned that the vast majority of color names of occasional character. Stylistic functions are determined predominantly from the context. The spectrum of color names in metaphoric structures encompasses a wide gamut: from the main spectral and archetypal (blue, red, green, black and white) to rarely (violet, orange). Analysis of the processed material allows us to conclude that the author often perceives the world through color, reproduces a significant amount of emotions, feelings and impressions in «color» associations. The study of colorations and their significance in the individual style of V. Vynnychenko is not exhaustive and requires a thorough theoretical and practical development.

Key words: color, colorful vocabulary, adjectives, substantive, occasional, expressive evaluation function, idiosyle, artistic language, category of glitter, context.

УДК 821.161.2-09

Лариса Макаренко

МЕТАФОРА В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ КЛЕНА

На основі текстуального аналізу творів Юрія Клена виявлено різноманітні типи метафор і з'ясовано їх походження, естетичну природу та функціональні можливості. Запропоновано класифікацію метафор: зорового класу, кольороназви, слухового класу, смакового класу, тактильного класу, одоративні метафори, синкретичні метафори, а також визначено метафоричні функції "вічних" та психологічних образів.

Ключові слова: метафора, класифікація метафор, індивідуальний стиль, неокласика.

Творчість Юрія Клена (Освальда Бургардта) – поета, що продовжив київську неокласичну традицію в екзилі, – постійно перебуває у сфері зацікавлення літературознавців. У контексті

неокласики та «празької школи» її вивчають О. Астаф'єв, В. Брюховецький, І. Дзюба, М. Ільницький, Ю. Ковалів, М. Крупач, Г. Райбедюк, Л. Череватенко. Своєрідність поетичної мови неокласиків і Юрія Клена зокрема, аналізується в дисертаціях Л. Кравець, Л. Ставицької, фразеологічних особливостей – В. Калашника, зіставної лексичної семантики – Л. Савченко, культурологічної семантики окремих образів – у працях О. Ашер, М. Ласло-Куцюк, В. Моренця, Л. Новиченка, Л. Таран. На особливу увагу заслуговують літературознавчі дослідження Л. Тимченко, М. Богач [1], В. Сарапин [3]. Вивченню творчості Юрія Клена з лінгвістичних позицій присвячене дослідження О. Черевченка [4]. Проте перегляд публікацій про творчість Юрія Клена змушує констатувати, що недостатньо з'ясовано залишається естетична природа поезії митця слова, особливості його індивідуального стилю (семантичний зміст поетичного слова, функціональне навантаження слова у тексті, домінуючі образні системи, специфіка художнього образотворення – на рівні застосування тропів).

Метою нашого дослідження стало осмислення специфіки вияву та функціонування метафоричних конструкцій у поетичній мові Юрія Клена.

У процесі текстуального аналізу творів Юрія Клена було виявлено і зафіксовано значну кількість різноманітних метафоричних образів, за основу класифікації яких взято один із напрямів теорії пізнання – сенсуалізм. Таким чином вдалося сформулювати групи метафор, які ґрунтуються на чуттєвій формі пізнання, з'ясувати їхнє функціональне призначення в конкретному тексті. Також виділено в окремі групи метафори, що відтворюють психічний стан, та метафори, які утворилися внаслідок індивідуально-авторського переосмислення традиційних («вічних») образів.

У ході наукових спостережень над матеріалом виявлено, що найчисельнішою групою метафор є утворення, що ґрунтуються на зорових відчуттях. Меншою частотністю позначені метафоричні образи, що утворені на основі тактильних (дотикових), одоративних (нюхових), слухових та смакових асоціацій.

Дослідження виявило, що метафоричні образи поезії Юрія Клена, які передають зорове сприйняття навколишнього світу, ґрунтуються на ключових поняттях-образах: очі, квіти, ранок, день, вечір, темрява, пори року (весна, літо, осінь, зима), дерева, краєвиди. Спектр вживання цих метафор настільки багатий, що дозволяє виділити групи образів, що передають зорове сприйняття простору і часу, зокрема як майбутнього, так і минулого («*Дивись майбутнім дням у вічі*» [2, с. 91]; «*Зведи до неба очі <...> і, може, промінь // одної з зір, що до зіниці впав, // душі розгорне давній спомин*» [2, с. 180]), відображення в очах внутрішнього стану героя («*Та іскри ще спалахують в очах*» [2, с. 219], «*У найзав'язтіших очах // іскриться дух мій бунтівливий*» [2, с. 45]), віддзеркалення в очах ліричного героя навколишніх подій («*Щороку радісно вітаю зиму, // яка спокоєм світиться в очах*» [2, с. 61], «*Щодня мої розширені зіниці // впливають ті страхіття і жахи*» [2, с. 194]).

Характерним для Юрія Клена є сприймання у образі квітки реальних об'єктів («*І гуркочуть машини, // що мідяні свої пелюстки // розгортають зеленими кругами*» [2, с. 242]), історичних фактів («*І тільки диким квітом неповторним // цвістиме в спогадах прийдешніх літ*» [2, с. 28]), 3) часу («*Щоб тут роки нам зацвіли трояндами*» [2, с. 352], почуттів («*І квітне вже журба в його словах*» [2, с. 219]), «*Жага там квітне і цвіте*» [2, с. 290]), самоусвідомлення («*Щоб квітом синім і гірким // зрости і загойдатись*» [2, с. 55]). Названі лексеми є не тільки засобами пейзажних характеристик зображуваного світу, а й способом об'єднання в єдине усіх форм природного буття, насамперед, природи і людини.

За рядками поезії Юрія Клена, насиченими метафорами зорового класу, можна простежити зміну дня – ночі, ранку – вечора («*Ранок несподівано розгорне // ніколи ще не явлену красу*» [2, с. 67], «*Навантаживши в трамваї, // млу розвозить вечір синій*» [2, с. 63]; а також зміну пори року («*Краса, що влітку нам була незрима, // розквітне сріблом по гаях*» [2, с. 61], «*Стоять ліси в смарагдовій задумі*» [2, с. 54]).

Значна кількість метафор зорового класу в поезії Юрія Клена пов'язана з образом України: це традиційні українські пейзажі, насичені позитивними емоціями: «*Спогадую*

Вкраїну в килимах зелено-жовтих» [2, с. 228], *«Усміхаються сади Полтави»* [2, с. 254], так і картини буремних років революційних лихоліть (*«батьківський край у згарищах чорніє, // і кучерявиться по селах дим»* [2, с. 319], *«Спливає Україна кров'ю»* [2, с. 159]).

Метафоричні образи, створені на основі зорових вражень, насичені асоціативним багатством, позбавлені надуманості та лексичної зайвості. Натомість вони вражають стрункністю фрази, точністю вислову, лаконічністю думки на тлі витонченої мальовничості та зорової ефектності, що стало характерним для поезії Юрія Клена.

Особливе місце у метафоротворенні митця посідають назви кольорів. Кольороназви Юрій Клен використовує як на позначення реального кольору, що об'єднує кольористичні засоби змалювання реалій неживої природи; так і як емоційно-оцінні художні означення з метафоричним та символічним змістом, що надають поезії індивідуального характеру. Метафори зорового класу в поезії Юрія Клена включають у себе безпосередньо слова-кольороназви і похідні від них одиниці (червоний, чорний, жовтий, синява, чорніти, білизна тощо) та лексеми з вказівкою на певний колір чи його відтінки (золотий, сивий, іржавий, кривавий тощо). Так, у поетичній системі Освальда Бургардта найуживанішими були епітети *золотий, блакитний, синій, срібний, червоний*, які передавали широку гаму поетичних значень (*«Ще вчора в синьому пожарі // горіла осінь золота»* [2, с. 58], *«Гантує вечір жовтим шовком // блакитні килими»* [2, с. 59]). Задля відтворення глибин трагічного психологізму ліричного переживання поет вдається до сполучення контрастних кольорів, зіткнення яких породжує нову якість (*«Повік гойдатися б на хвилях чорних // під голубим вітрилом снів»* [2, с. 31], *«Червоний морок плив, що все огорне, // що в ньому тільки блискали дві чорні // зорі її незбагнених очей»* [2, с. 33]). У Юрія Клена колір має певний соціальний зміст, певне смислове значення, бо за ним вбачаються певні асоціації, думки, традиції, моральні норми.

Можемо стверджувати, що кольористична гама поетичних образів Юрія Клена спирається на історично-культурні традиції українського народу; метафоричне використання художніх означень-кольорів, поєднання різних кольорів та відтінків надає поезії Юрія Клена індивідуальної характеристики, передаючи найтонші психологічні почуття.

Звукова палітра метафоричних образів Юрія Клена передає музичність світосприйняття. В поетичному контексті слова музичної сфери позбавляються предметного змісту і передають емоційне сприйняття дійсності, стають засобом опоетизування зображуваного, естетизації дійсності (*«Свій гімн рокоцуть заметілі»* [2, с. 72], *«Темна буря грає»* [2, с. 31]). Автор сприймає навколишній світ як звучання музичних інструментів – сурми, труби, фанфар, дзвонів, фортепіано, скрипки, гітари, органу, кожен з яких уособлює певний душевний (психічний) стан ліричного героя, передає багатогранні емоції (*«Коли тебе сурма твоєї туги // покличе знов у рідний дальній край»* [2, с. 78], *«Фанфарами шаленими вогнів // мене маяк твій знов у безвість кличе»* [2, с. 69]). Органічним поєднанням звуку і руху досягається матеріалізація часу (*«Всі голоси, і бурні, і спокійні // глибоких надр і височин // ввіллються в душу гармонійно // потоком вражень і хвилин»* [2, с. 54]). Метафоризація звуків фауни сповнена яскравого національного колориту, перегукуючись із народними плачами, піснями, *«Словом о полку Ігоревім»*. Специфікою поезії Юрія Клена є соціальна спрямованість звукосприйняття (зображення ХХ століття як часу постійних соціальних катаклізмів – революцій і воєн).

Метафори тактильного класу в поезії Юрія Клена передають як реальні термічні, дотикові почуття, так й абстрактні. При цьому вони можуть уособлювати як негативну, так і позитивну експресію. Найуживанішими є метафори, побудовані на емоційній образності лексем *вогонь, жар, пожежа, тепло, холод, метал, зброя, вітер, буря*, а також абстракцій – *душа, серце*. Внаслідок цього виникають самобутні метафори (*«Горить кохання жар»* [2, с. 35]; *«Гуде у грудях ватра полум'яста»* [2, с. 35]; *«Сліпив вогнем його метафор»* [2, с. 283], *«Жорстокі дні із криці й люті»* [2, с. 92]).

Метафоризація вітру дала змогу поету створити образ свавільної, неприборканої сили, загрозливої для людини *«І рвав лахміття ранньої жалоби // шалений вітер»* [2, с. 95], що

символізує порожнечу людського життя, душевну порожнечу («Скажено вітер шаленіє // в просторах наших душі» [2, с. 93]).

Поезії Юрія Клена притаманна складна система метафоричних перенесень: автор абстрагується від реальних дотикових відчуттів, сприймаючи їх серцем, душею («Душа в осіннє озеро ввійде» [2, с. 65], «На Україну рветься серце» [2, с. 165]).

Функціонування метафоричних смакових та одоративних (нюхових) образів у творах Юрія Клена є свідченням «відкритості» неокласичної системи, що увібрала естетичний досвід західноєвропейського символізму. Відносно невелика група метафор смакового класу має насичену образну потенційність. Ці метафори можуть передавати позитивні, негативні або контрастні емоції, медитативний стан ліричного героя, що дає можливість авторові якомога точніше проектувати власні почуття на текст («Я п'ю самотній мед думок» [2, с. 69], «Солодка втома обгорнула» [2, с. 136], «Хай всюди присмак гіркоти» [2, с. 76], «Терпке вино туги» [2, с. 231]).

Метафоричні образи на означення одоративних відчуттів асоціативно викликають ностальгічну картини покинутої батьківщини («На Україну рветься серце, // і вабить запахом евшан» [2, с. 165], «І степ, і м'ясні пахоці акацій» [2, с. 226]), передають нерозривну єдність людини і природи: «Один лиш вечір запашиий страшний // всі спогади з душі моєї стер би» [2, с. 227]. За допомогою цих метафор Юрій Клен створює глобальні картини з високим ступенем абстрагування («Вбираю простір у легені» [2, с. 293]; «Всесвіт я хочу вдихнуть» [2, с. 233]).

Особливе місце у поетичних творах Юрія Клена займають метафори, які відображають складні психологічні переживання ліричного героя; через посилення до чуттєвої сфери людини ілюструють емоційний стан героя, його світосприйняття. Базовими в таких метафорах є поняття з емоційної сфери: *душа, думка, горе, жаль, співчуття, смерть, туга, сум, жах, радість* («Шальками урівноважені // всі наші радощі і сум» [2, с. 64]; «Поразки темний біль» [2, с. 106]). Метафоричні утворення такого плану характеризуються незвичною сполучуваністю компонентів («Завмер у горлі криком сміх» [2, с. 129]), передаючи змішане почуття насолоди та небезпеки, захоплення і страху: «До них жага летіла п'яно» [2, с. 29]).

У поезії Юрія Клена відобразилась властива людині психологічна синтетичність сприймання світу. Це відповідає тенденціям літератури ХХ століття, якій притаманні художні явища, пов'язані з процесами поглибленого синтезу в тропях (синестезія, відсторонення, музичність асоціації). Твори Юрія Клена дають підстави для твердження, що поет наділений здатністю синестезії, тобто властивістю водночас переживати враження, одержані від кількох органів чуття.

Синтетизм метафор в поезії Юрія Клена часто має такі особливості:

1. Звук переростає у зоровий образ («Над полем чорний крик сурми полине» [2, с. 87]; «Полум'яний шум страшних пожеж» [2, с. 35]).

2. Зоровий образ часто починає звучати, стаючи «слуховим кольором». «Сміються ранки голубі» [2, с. 54], «Міста, ясні троянди жаролиці, // симфонії потужних барв <...> граніт ваш обернувсь у спів» [2, с. 310].

3. Одночасне сприйняття зорових і дотикових вражень («Списами світла промені рясні // в мозок просотилися мені» [2, с. 305], «Поразки темний біль» [2, с. 106]).

4. Музика, спів, взагалі будь-який звук можуть бути сприйняті на дотик («І музика серце крає, // то тужлива, то весела» [2, с. 308], «Все розтинає вітру дикий спів // життя ще не початий простір, // гуде, гуде в невинній рості // і душу рве на сто шматків» [2, с. 249])

5. Нюхові відчуття асоціативно поєднуються із зоровими, смаковими чи слуховими враженнями («Високий день стояв ще над ставком // і жовто пах липневим медом» [2, с. 300]).

Полісинтетичні метафори, вбираючи в себе враження зорові, слухові, дотикові, поєднують їх так, що реальна предметність набуває нових, не помічених доти якостей, або ж втрачає свої природні ознаки. Невловиме поєднання розмаїтих відчуттів, в яких втілюється поетична експресія тексту, витворює індивідуальний образний світ Юрія Клена. І хоча

метафоричні образи, що будуються на перетині почуттів, є стильовою ознакою символізму, у творах поета власне авторські синестезії втрачають символістську концептуальність і мають здебільшого психофізіологічну основу утворення.

Аналіз творчості Юрія Клена виявляє широке використання вічних образів, причому деякі з них стали домінантними засобами вираження культурологічних, естетичних та політичних переконань автора (образи князя Володимира, Люцифера, Беатріче, Жанни д'Арк та ін.). Поетична збірка Юрія Клена «Каравели» є прикладом духовного єднання традицій світової й української культури. Метафоризація образів світової історії та культури вирізняється як традиційним трактуванням, так і авторським осмисленням. У розкодуванні традиційних образів Юрій Клен схильний до їх осучаснення, національно-історичної конкретизації («...і вже ридать-плачуть Андромахи / по селах і містах. / У кожнім граді Гектор покидає/ дружину й дім – чи не на все життя» [2, с. 251]).

Біблійні образи не тільки моделюють ситуацію, адекватну сучасності, драматизують її, але й передають неспокій, відчай ліричного героя у вирі життєвих катаклізмів, відтворюючи трагічний стан і самого поета в умовах тоталітарного режиму. Самобутньою ознакою трансформації біблійних образів є їх українізація (образ Божої Матері).

Звернення Юрія Клена до античних та біблійних сюжетів, персонажів фольклору, образів світової історії, культури та літератури пояснюється неокласичною спрямованістю його поглядів, а отже, й творів, прагненням знайти в умовах руйнації духовності та соціального краху загальнолюдські суспільні ідеали поведінки людини, виявити ознаки природної та соціальної гармонії і з'ясувати причини дисгармонії.

Поетичні твори Юрія Клена яскраво відображають особливості його художнього мислення, зокрема метафоричне сприйняття світу. Метафори митця, хоч і побудовані на основі традиційного словника поезії, проте є оновленими власне авторськими асоціаціями. Поліфункціональність метафори у поетичному світі Юрія Клена зумовлена передусім українською національно-мовною картиною світобачення, життєвими і літературними джерелами, та водночас вона повною мірою відображає естетичні, культурологічні, історичні позиції автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богач М. Світогляд і поетика Юрія Клена: автореф. дис... канд. філол. н. К., 1998. 24 с.
2. Клен, Юрій. Вибране. К.: Дніпро, 1991. 445 с.
3. Сарапин, В. В. Поезія Юрія Клена та її місце в літературному процесі першої половини ХХ століття: автореф. дис... канд. філол. н. К., 2000. 20 с.
4. Червченко О. М. Ідіостиль Юрія Клена в контексті інтелектуалізаторських мовних традицій українського неокласицизму: автореф. дис... канд. філол. н. К., 2005. 20 с.

Larisa Makarenko. A metaphor for poetry by Yuri Klen.

Introduction. Yuri Klen (Oswald Burghardt) is the poet who has continued the Kiev neoclassical tradition in the exile. The works of the poet are constantly in the field of interest of literary critics. However, the aesthetic nature of the poetry of Yuri Klen, the peculiarities of his individual style (the semantic content of the poetic word, the functional load of the word in the text, the dominant shaped systems, the specificity of artistic creation - at the level of the application of the trails of speech) remain not sufficiently investigated.

Purpose. The purpose of this publication is to understand the peculiarities of the manifestation and functioning of metaphorical constructions in the poetic language of Yuri Klen.

Results. The article analyzes the metaphorical images of Yuri Klen's poetry, which are based on the sensory form of cognition, reproduce the mental state or are formed as a result of individual and authorial rethinking of the traditional ("eternal") images, and their functions are clarified. It is revealed that the most numerous group of metaphors is based on visual sensations. Less frequent are metaphorical images, formed on the basis of tactile sensations (touching), odorative (olfactory), auditory and taste associations.

Originality. The works of Yuri Klen give grounds for the assertion that the poet is endowed with the ability of synesthesia. His property, at the same time, provides the experience of the impressions received from several sensory organs.

Conclusion. The poetic works of Yuri Klen clearly reflect the peculiarities of his artistic thinking, in particular the metaphorical perception of the world. The artist's metaphors, though built on the basis of the traditional vocabulary of poetry, are, however, updated by the author's associations themselves. The functional diversity of the metaphor in the poetic world of Yuri Klen is primarily caused by the Ukrainian national-language picture of worldview, life and literary sources, at the same time it fully reflects the aesthetic, cultural and historical positions of the author.

Key words: metaphor, classical metaphors, individual style, neoclassic.